

ХРОНІКА КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ

*(оглядова довідка за матеріалами преси,
Інтернету та неопублікованими документами
за вересень 2017 року)*

Жалобна церемонія вшанування пам'яті загиблих у Бабиному Яру за участі перших осіб держави відбулась 29 вересня, у 76-ті роковини початку масових розстрілів у Бабиному Яру, у Національному історико-меморіальному заповіднику «Бабин Яр». До місця трагедії «Дорогою смерті» відбулася жалобна хода, а меморіальний центр Голокосту «Бабин Яр» провів масштабний флешмоб «Історія має значення». У Національному музеї історії України відкрито виставково-освітній проект «Збережена пам'ять», де представлено документи, книги, скульптуру, світлини, листи, малюнки, що зберігають пам'ять про жертв Бабиного Яру.

Впродовж 7–17 вересня у Києві відбувся ювілейний *X Міжнародний мультидисциплінарний фестиваль сучасного мистецтва ГОГОЛЬfest* з цьогорічною темою «Ковчег», який об'єднав театр, хореографію, візуальне мистецтво, академічну, альтернативну та електронну музику, оперу, кіно, цирк. Програму фестивалю було умовно поділено на «червону», яка повністю складалася з міжнародних проєктів, та «зелену», до якої ввійшли більшість запланованих подій та локацій: вистави українських незалежних театрів, вистави за участі українських акторів, створені закордонними режисерами, хореографічні вистави, павільйони візуального мистецтва, мистецький простір для художників, скульпторів та людей інших творчих професій ArkSquat. Також у рамках фестивалю було визначено переможців Національного конкурсу молодих режисерів "Золотий СУК", у Музеї театрального, музичного та кіномистецтва України проведена ювілейна виставка. Всього за 11 днів відбулося 300 різних заходів, в яких взяли участь 900 учасників з 14 країн. Серед цікавинок заходу – шоу-перформанс, який об'єднав елементи театру, відеоарту, лазерного шоу та живої музики, «Dreams off» від українського етно-гурту DakhaBrakha (режисер Влад Троїцький), прем'єра опери-балету «Ark/Ковчег» (Україна-Швейцарія), масштабне театральне шоу з елементами доповненої реальності «uТорія» українського жіночого театрального-музичного гурту Dakh Daughters. На музичній сцені «Фонтан. OFR Stage» виступили альтернативні рок-гурти та джазові музиканти. Для дітей було проведено майстер-класи з створення театральних ляльок, які вони потім вивели на парад.

Завершився *I Національний мистецький фестиваль «Кропивницький»*, який тривав в однойменному місті з 30 серпня по 3 вересня. Відбулись шість культурно-мистецьких заходів: «Театр просто неба», «Класична драматургія на

сучасній сцені», «Перехрестя-Арт», «Перемагай та живи», «У пошуках істини», «Український мейнстрім», у рамках яких пройшли вистави провідних українських театрів, арт-інсталяції, кінопокази, поетичний марафон, концерти. Всього показали 21 виставу, у літературній програмі взяли участь 19 письменників, зокрема А. Полежака, С. Жадан, О. Коцарев, Г. Крук, Д. Лазуткін та інші.

Один із найбільших музичних street-art фестивалів – *VII Міжнародний фестиваль сучасного вуличного мистецтва «Respublica»* відбувся 1–3 вересня у Кам'янці-Подільському Хмельницької обл. Це фестиваль сучасного вуличного мистецтва у всіх його проявах: музики, малюнка (графіті), поезії, танцю, відео мистецтва. На території фестивального майданчика та у різних частинах міста паралельно відбулися виступи українських та закордонних виконавців, прикрашання художниками-муралістами занедбаних будівель у різних частинах старого та нового міста, квести для учасників тощо.

100-річчю Української революції було присвячено 14-те *Всеукраїнське літературно-мистецьке свято «Седнівська осінь»*, на яке 30 вересня у колишній садибі чернігівського полковника Якова Лизогуба зібралися відомі художники, письменники та митці з різних куточків України. Цю дату відзначили відкриттям нового пам'ятника українському Лірнику біля дерев'яної Георгіївської церкви. На святі відбулися виставки народних умільців та митців, пройшли екскурсії історичними місцями Седнева, концертні виступи творчих колективів тощо.

У Львові, на території студентського містечка Українського католицького університету, 10 вересня розпочав свою роботу *Центр Митрополита Шептицького*. П'ять його поверхів включають бібліотеку, офісні приміщення, виставкові та конференц-зали та інші простори. До відкриття Центру було презентовано виставку «Шептицький посеред нас», присвячену життю і діяльності Митрополита.

Культура і АТО. Підтримка постраждалих на Сході

15 вересня презентовано новий мультимедійний проект Національного музею історії України у Другій світовій війні *«Мартиролог загиблих у боях за незалежність і територіальну цілісність України на східних теренах»*. Тисячі імен і портретів загиблих за свободу України розмістили під склепінням Московської брами XVIII століття, яка свого часу була південним в'їздом до Печерської фортеці.

Впродовж 30 вересня – 1 жовтня в Київському літературно-меморіальному музеї М. Рильського втретє відбувся патріотичний, благодійний мистецько-музичний та історичний *фестиваль «Голосіївська Криївка»*, який від цього року матиме ім'я учасника АТО Мирослава Мисли. У заході, присвяченому 100-літтю української революції, взяли участь відомі історики, поети, культурні діячі, виступили українські музичні гурти. Крім головної, діяли літературна мистецько-повстанська, дитяча сцени та історичний полігон, проводилися майстер-класи та розваги для дітей. Кошти, зібрані за вхід, підуть на реабілітацію бійців з АТО.

II Фестиваль патріотичної пісні «Пісні, народжені в АТО» продовжує мандрувати містами. У вересні концерт авторських пісень бійців – учасників АТО за підтримки та участі українських зірок пройшов у Знам'янці Кіровоградської області та у Києві. У рамках заходу презентували 2-й CD-диск альбому «Пісні, народжені в АТО», до якого увійшли 75 пісень.

Прем'єра проекту «Переможці – 2» відбулася 2 вересня у Полтаві. Експозицію з величезними світлинами учасників АТО і паралімпійців, котрі після втрати кінцівок не лише повернулися до повноцінного життя, а й своїм прикладом надихають на перемоги інших, було встановлено просто неба на Театральній площі на 10 днів. Участь у відкритті виставки взяли герої проекту, ветерани АТО з ампутаціями В. Мазніченко, Ю. Дмитренко, В. Буйновський та А. Фатєєв. Організатори заходу – команда Руху «Є свідомі» вручили переможцю полтавцю К. Фішеру, тренеру з кіокушинкаю в минулому, сертифікат на спортивне протезування, завдяки якому він зможе повернутися в спорт.

Півроку подорожує містами України волонтерський фотопроєкт «Якби не війна». З 2 по 10 вересня вона експонувалася у Львові, з 16 вересня – у Рівному, а з 30 вересня – у Луцьку. Фотовиставка складається з 8-ми тематичних блоків, в кожному з яких від 12 до 25 світлин: кохання, жінки на війні, мирні професії воїнів, героїчні мами з їхніми героїчними синами, соціальний блок, легіонери, невідомі герої та блок з 12-ма Героями, які вже ніколи не будуть з нами.

У приміщенні Міністерства культури України відкрилась виставка «Олександр Клименко. З фронтового альбому» відомого українського фотожурналіста О. Клименка, яка присвячена мужності та жертвовності українських патріотів, які відстоюють суверенітет і територіальну цілісність України.

Письменниця, автор і виконавець пісень про війну С. Касьяненко та мобільна концертна волонтерська група «Вольниця», яку вона очолює, відвідала зону АТО. Це була її 99-та поїздка на передову за три з половиною роки бойових дій.

У Житомирській міській раді відбулася презентація міжнародної виставки дитячих малюнків «Мій край – мій дім», мета якої – показати вплив військового конфлікту на сході України на творчість дітей, які стали його очевидцями.

У Краматорську 15 вересня відкрилась фотовиставка «Портрет солдата» журналіста «Цензор.НЕТ» Вікі Ясінської.

Нова хвиля проекту «Книжка на Схід» стартувала 20 вересня. Це низка поїздок у заклади освіти та культури Сходу, метою яких є оновлення бібліотечних фондів та проведення культурної комунікації з жителями Сходу. У рамках проекту відвідуються будинки культури, бібліотеки, школи, інтернати, дитячі табори, виші, мистецькі простори 15 районів Донецької та Луганської областей, проводяться тренінги, майстер-класи, театралізовані дійства, передача книг, безкоштовні концерти тощо. Участь у проєкті беруть близько 50 українських митців та громадських діячів: С. Жадан, А. Рудницька, С. Пантюк, С. Федорчук, Ю.Строкань, О. Чупа, Д. Лазуткін, гурт ТаRuta та інші. Акція триватиме до кінця листопада.

Понад 1400 документів, зібраних у рамках волонтерського проекту «Територія книги», передала *Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого* бібліотекам Донецької та Луганської областей.

МУЗИКА

Під знаком ювілеїв двох видатних українських композиторів, корифеїв національного музичного мистецтва – 75-річчя від дня народження Є. Станковича і 80-річчя В. Сильвестрова 30 вересня стартував і триватиме до 8 жовтня *XXVIII Міжнародний фестиваль «Київ Музик Фест»*. Напередодні під девізом «Назустріч фестивалю» відбувся концерт-презентація книжки Л. Кияновської «Сад пісень Івана Карабиця» та «Музичний діалог: Україна – Литва». Відкрився фестиваль програмою «Хорова Україна» та концертом «Валентин Сильвестров: Портрет композитора».

Головною темою *XXIV Міжнародного музичного фестивалю «Харківські асамблеї»*, який розпочався 28 вересня і завершиться 24 жовтня, стало 100-річчя Харківського національного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського. Фестивальні заходи охопили всі концертні майданчики міста, на яких виступають музиканти з різних країн світу, відбуваються концерти класів провідних професорів Університету.

Традиційно 23 та 24 вересня у Вінниці під гаслом «фартовий» відбувся *XXI Міжнародний джазовий фестиваль «VINNYTSIA JAZZFEST»*. У заході взяли участь вісім джазових колективів з дев'яти країн світу та України, яка була представлена етно-джаз гуртом «KoloYolo». Новинкою став проект «КіноДжаз», у рамках якого протягом шести тижнів до фестивалю на площі біля Універмагу відбувалися покази серіалу 2001 року «Джаз».

Свято імпровізаційної музики пройшло 22–24 вересня в Одесі – *XVII Міжнародний джазовий фестиваль «Odessa JazzFest»*. 10 колективів світового рівня з 11 країн світу представили свої авторські програми на постійних фестивальних площадках міста: у Міському саду (у форматі опен-ейр) та в Одеській філармонії. Україну на фестивалі представляли гурт KoloYolo та одеські музиканти А. Ткач, А. Букіна, О. Петухов. Окрім основної концертної програми, відбулись джем-сейшн з учасниками фестивалю, виставка С. Гевелюка, присвячена Ю. Кузнецову, вручення музичної премії імені одеського піаніста, композитора, засновника фестивалю Ю. Кузнецова.

Органістів з України, Білорусії, Польщі, Німеччини та Австрії об'єднав *XIX Міжнародний органний фестиваль «Музика в монастирських мурах»*, який стартував у Вінниці 24 вересня і триватиме до 29 жовтня. У програмі заходу – старовинна музика доби Романтизму, давня та сучасна музика, твори українських та відомих композиторів світу: Н. Брунса, Й.-С. Баха, С. Франка, Ф. Ліста, Г. Генделя, Л. ван Бетховена, Й. Гайдна, В. Моцарта та інших. У храмі Пресвятої Діви Марії Ангельської відбулося 2 з 7 запланованих концертів.

У Закарпатській обласній філармонії (м. Ужгород) 14–27 вересня пройшов *IX Міжнародний молодіжний фестиваль органної музики ім. Наталії Висіч*. У

рамках заходу відбулося 5 концертів виконавців з Києва, Польщі, Словаччини та Угорщини.

З 6 по 10 вересня у Маріуполі Донецької області відбувся фінал *XV Всеукраїнського фестивалю сучасної пісні та популярної музики «Червона рута»*. З 5000 претендентів у конкурсних програмах взяли участь майже 350 осіб з усіх куточків України. Першу премію у жанрі українського автентичного фольклору здобули: Д. Васильєв (м. Запоріжжя), народно-пошуковий-дослідницький фольклористичний гурт «Заграярочка» (м. Волноваха, Донецька обл.), гурт «Оksamит» (сmt Новопсков, Луганська обл.); у жанрі «Акустична музика» – Б. Грубий (сmt Кельменці, Чернівецька обл.); у жанрі «Інша музика» – гурт «Я тебе не знаю» (м. Київ); у жанрі «Популярна музика» – О. Радченко (сmt Новопсков, Луганська обл.), формація «Банош» (м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл.); у жанрі «Рок-музика» – гурт «Генеza» (м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл.). У рамках фестивалю відбулося відкриття музейної експозиції «Народна війна 1917–1932 рр.», де було представлено фото та документи, які характеризують злочини комуністичної влади проти місцевого населення, пройшла виставка народного мистецтва художниці О. Вакуленко, проведено майстер-класи з техніки українського декоративного розпису, здійснено показ одягу з ручним розписом у народному стилі.

Весь унікальний цикл «Збірник літургійних пісень» С. Людкевича вперше повністю прозвучав у виконанні вокального ансамблю Collegium Musicum під орудою диригента В. Пилипишина в рамках *фестивалю «ЛюдкевичФест»*, який пройшов у Музеї сакральної барокової скульптури Пінзеля (м. Львів) та відділі Львівської національної галереї мистецтв імені Б.Г. Возницького з 8 по 17 вересня під гаслом «Нове дихання музики». Захід присвятили українському композитору С. Людкевичу. Всього у рамках дійства відбулось понад 20 заходів: концертів, переглядів медіаматеріалів про композитора, воркшопів, тренінгів, лекцій, екскурсій.

Різноманітною була програма 5-го *музичного сезону «Белые ночи. Vol. 5»*, який тривав протягом перших двох днів вересня на «Арт-заводі Платформа». Яскраві фотозони, світлове шоу, арт-інсталяції, 5 танцмайданчиків, понад 100 артистів з різних музичних напрямків – від Disco до Drum & Bass та 12 тисяч меломанів, які відвідали захід. На головній сцені – шоу-кейс від команди SALAT, на сцені Backyard виступили артисти фірми звукозапису Codex українського діджея та продюсера Spartaque та інші, в т.ч. іноземні, артисти, які максимально повно розкрили всі грані танцювальної музики.

I Фестиваль сучасної музики «TULUM BASS FEST» відбувся 23 вересня у філармонії Кропивницького. У заході взяли участь найкращі музичні колективи міста: «Ексампейя», «Десь Чули», The sound age, «Сонце Чернозем», «Закон Ома», Alina Shevchenko. Організований фестиваль імпресарію Е. Гевою за сприяння департаменту культури, туризму та культурної спадщини Кіровоградської ОДА.

В Одесі 8–17 вересня пройшов *III Фестиваль мистецтв «Оksamитовий сезон»* – масштабний музичний форум, присвячений 130-річчю будівлі Одеського національного театру опери та балету. Унікальна програма заходу об'єднала оперний, симфонічний, пісенний жанри, виступи провідних артистів Одеської опери, концерт open air на Театральній площі міста, майстер-клас від балетмейстера М. Сомова, прем'єри сезону, зокрема опери Р. Вагнера «Тангейзер». Один із фестивальних вечорів присвячувався українській тематиці. В єдиному концертному просторі прозвучали кульмінаційні сцени з опери М. Лисенка «Тарас Бульба», оркестрові полотна українських авторів ХХ–ХХІ століть Е. Станковича, М. Майбороди, В. Губаренка та українські ліричні пісні.

Вечір з нагоди 85-річчя від дня народження всесвітньо відомого оперного співака А. Солов'яненка відбувся у Національній опері України. У концерті взяли участь симфонічний оркестр, хор та солісти Національної опери України – С. Чахоян, А. Швачка, А. Романенко, О. Крамарєва, В. Дитюк, О. Мельничук, Л. Гревцова, В. Ченська та інші провідні співаки театру.

Премію імені Б. М. Лятошинського у 2017 році присуджено композитору О. Шимку за твір «Концерт для віолончелі та симфонічного оркестру».

ТЕАТР

Карнавальною ходою театрів 30 вересня у Львові стартував *Міжнародний театральний фестиваль «Золотий Лев на вулиці»* – один із найпрестижніших театральних форумів України, який триватиме до 3 жовтня. Цьогорічний фестиваль мав «сімейне спрямування»: 70 відсотків вистав були для дітей та їхніх батьків. Учасниками заходу стали театри з Португалії, Польщі, Франції, Чехії, Угорщини. З українських театрів участь взяли Київський театр «ДАХ», Львівський академічний театр «Воскресіння», театр «Слово і Голос» (м. Львів) та багато інших. Для дітей проводилися майстер-класи з циркового мистецтва, клоунади, ходіння на ходулях, жонгляжа тощо.

Головний девіз *IV Міжнародного театального фестивалю «Мандрівний вішак»*, який пройшов 15–17 вересня у Луцьку – «Театр за межами театру». У заході, організаторами якого стали театр «ГаРМІДЕР» та Департамент культури Луцької міської ради, взяли участь 10 театральних колективів з Литви, Польщі, Ірану та України. Зокрема, свої вистави показали Театр малих форм «Темп» з Чернівців, Харківський вільний простір «Exit», «Театр Сучасного Діалогу» з Полтави, «Лабораторія сучасної драматургії та режисури» з Рівного, Запорізький муніципальний театр-лабораторія «VІE», Вільний театр «ОКО» зі Львова, театральна майстерня «Art&Гарт» з Сєверодонецька та інші.

IV Міжнародний фестиваль театрів ляльок та інших форм сценічної анімації «Аніма», присвячений 100-річчю від дня заснування Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського, відбувся у Харкові 25–29 вересня після 9-річної перерви. Малий театр маріонеток з Харкова, Київський муніципальний академічний театр ляльок, Театр маріонеток з Києва, Одеський обласний театр ляльок, Хмельницький академічний обласний театр ляльок, Харківський державний академічний театр

ляльок імені. А. Афанасьєва та театральні колективи з Аргентини, Іспанії, Італії та Молдови показали десять вистав для дітей, в т.ч. благодійної для дітей з обмеженими можливостями. В університеті мистецтв пройшли майстер-класи, відкриті уроки. Гран-прі фестивалю отримала казка «Їжачок з туману» С. Козлова Харківського державного академічного театру ляльок імені. А. Афанасьєва у постановці режисера О. Дмитрієвої.

Впродовж 10–14 вересня у Києві пройшов один із театральних проєктів у сфері культур національних меншин України – *XX Міжнародний театральний фестиваль «Мандруючі зірки»*. Дев'ять вистав на єврейську тему представили провідні професійні та аматорські театри і театри-студії з Києва, Львова, Борисполя та Чернівців. Фестивальну програму відкрила вистава «Скамейка» за п'єсою А. Гельмана київського театру «Актор». Темі збереження пам'яті про Голокост було присвячено виставу «Щоб не забути» за романом А. Кузнєцова «Бабин Яр» театральної студії «Карабас» (м. Київ). Завершила фестиваль вистава «Тев'є-молочник» за Шолом-Алейхемом Муніципального театру «Березіль» (м. Бориспіль, Київської обл.).

135-річчю утворення українського професійного театру в місті Кропивницький було присвячено *XLVII Всеукраїнський фестиваль театального мистецтва «Вересневі самоцвіти»*. У заході, який відбувся з 25 вересня по 1 жовтня, взяли участь 17 творчих колективів із Вінниці, Запоріжжя, Коломиї, Ніжина, Рівного, Києва, Дніпра, Кривого Рогу, Черкас, Херсона, Івано-Франківська, Львова та Одеси. Особливими гостями свята були: заступник Міністра культури України Ю. Рибачук, з. а. України Л. Самаєва, письменник І. Драч. Традиційно виступали професійні театри, читали вірші поети, влаштували пленер художники, відбулась виставка робіт майстрів декоративно-ужиткового мистецтва.

Фестиваль молоді режисури – *XV Всеукраїнський фестиваль «Тернопільські театральні вечори. Дебют»* пройшов у Тернополі 17–24 вересня. Мистецьку подію присвятили 130-річчю Леся Курбаса. Київські театри: академічний «Колесо», «Дикий театр», «Золоті ворота» та інші, а також академічні обласні українські музично-драматичні театри з Луцька, Рівного, Чернівців, Тернополя, Національний академічний український драматичний театр імені Марії Заньковецької зі Львова та Тернопільський академічний обласний театр актора і ляльки показали 12 вистав. Перемогу у номінації «Відкриття фестивалю» здобув київський перформативний театр «Bedlam» із виставою «Криваве весілля» Ф. Г. Лорки у постановці А. Вервейко.

У місті Коломия Івано-Франківської області 10–17 вересня відбувся *IX Всеукраїнський театральний фестиваль «Коломийські представлення»*, який зібрав 16 театральних колективів з різних регіонів України. Серед них: два національних театри з Києва та Львова, академічні обласні українські музично-драматичні театри з Вінниці, Полтави, Тернополя, Ужгорода, Херсона, Черкас, Чернівців, Чернігова та інші. Відкрила захід моновистава н. а. України Л. Кадирової «Не плачте за мною ніколи» за мотивами М. Матіос Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка, а завершила – драма

«Украдене щастя» І. Франка Національного академічного українського драматичного театру імені Марії Заньковецької.

Театри ляльок з Дніпра, Івано-Франківська, Житомира, Запоріжжя, Кропивницького, Львова, Рівного, Тернополя, Черкас, а також лялькарі з Молдови, Білорусі, Чилі та Аргентини представили свої творчі доробки на *IV Фестивалі театрів ляльок «Мереживо казкове»*, що проходив у Черкаському академічному театрі ляльок з 11 по 15 вересня. Завершила подію жартівлива церемонія нагородження, де кожен колектив здобув свою унікальну нагороду.

Обмін досвідом у театральній галузі, навчання, взаємодія та спілкування театральних фахівців – усе це відбулося впродовж 22–30 вересня в рамках *VI Відкритого фестивалю Альтернативного українського театру «Золота Хортиця»*. У Запорізькому муніципальному театрі-лабораторії *Vie* пройшли покази вистав, фахові майстер-класи від театрів-учасників та від незалежних театральних експертів, працювали різні інтерактивні локації, присвячені театральному мистецтву: грим-майстерня, фото-зона, театральна бібліотека та інші. Крім того, відбулась вулична вистава «Кольоровий сон. Птаха». У події взяли участь Pro.театр та театр *VIЕ* із Запоріжжя, театр «ГаРМИдЕр» з Луцька, THEATRUM MUNDI з Чернігова, «Театр Сучасного Діалогу» з Полтави, Театр «Сонях» з Рівного, Театр-студія «Біла Ворона» з Києва, «DIY-театр» та «Театр для дорослих» з Харкова та інші.

29 вересня у Дніпрі розпочався *I Всеукраїнський фестиваль «Феєрія Дніпра»*, який закінчиться 8 жовтня. Відкрила форум драматична феєрія «Лісова пісня» за однойменною поемою Лесі Українки у постановці режисерів В. Зубчика та О. Клейменова Дніпровського академічного театру драми та комедії, який цього року відзначає 90-ліття від дня заснування.

За ініціативи Київського академічного театру ляльок «Замок на горі» 30 вересня у столиці стартував і триватиме до 4 жовтня *I Київський міжнародний фестиваль театрів ляльок «Puppet.UP!»*, присвячений 90-річчю цього театру. У день відкриття заходу по всіх районах міста функціонували соціальні майданчики, де актори театру-організатора та дитячі театральні колективи Києва показували безкоштовні театральні розважальні вистави для дітей та дорослих, пройшла театралізована хода від Європейської до Поштової площі учасників фестивалю із барабанним шоу «Live Drums Show», відбулась вулична вистава-феєрія, під час якої показали прем'єру – «Легенда про Київ» Київського академічного театру ляльок «Замок на горі» із гігантськими ляльками та вогняним шоу.

X «Дні Мистецтва Перформанс у Львові», які продемонстрували унікальні перформативні практики митців з різних країн світу, відбулися з 28 серпня по 3 вересня. Організатор фестивалю – Інститут Актуального Мистецтва та Мистецьке об'єднання «Дзига». У фестивалі взяли участь перформери з України, Польщі, Великобританії та Ізраїлю. Вперше в Україні показали свої перформанси митці з Японії, Таїланду та Норвегії. Під час заходу також відбулися зустрічі з митцями, лекції, відеопокази, майстер-класи та

«Школа Перформансу», яка є винятковою можливістю для українських митців навчатися мистецтва перформансу в авторитетних майстрів з-за кордону.

У вересні театри Києва запросили на прем'єри вистав: Національний академічний драматичний ім. І. Франка – комедії «Ліс» О. Островського; академічний Молодий – комедії «Різня» Я. Реза; академічний драми і комедії на лівому березі Дніпра – комедії «Человек, который платит» І. Жаміака; академічна майстерня театрального мистецтва «Сузір'я» – «Акомпаніатор» М. Мітуа; муніципальний академічний ляльок на лівому березі Дніпра – мюзиклу для дітей «Алі-Баба» В. Сміхова; академічний юного глядача на Липках – музичної притчі «Сонечко в тобі»; «Золоті ворота» – «Сьогодні вечери не буде» А. Аламо; «Актор» – комедії «Ведмідь» та «Освідчення» А. П. Чехова; Новий український – мелодрами «Лише ім'я» О. Зверліної; «Божа корівка» – казки «Мій домашній дикий лис» М. Смілянець; «МіжШКолон» – вистави-казання «Гоголь. Травнева ніч»; академічний музично-драматичний циганський «Романс» – фантазмагорії «Циганські ночі» за мотивами творів Л. Костенко, Ф. Гарсія Лорки, О. Пушкіна, О. Блока та циганської поетеси Папуші; Національний центр Леся Курбаса – моновистави «Малюнок на замерзлому вікні» за однойменним оповіданням В. Даниленка.

У театрах України відбулися прем'єри вистав: у Вінницькому музично-драматичному ім. Садовського – оперети «Летюча миша» Й. Штрауса; у Волинському академічному обласному українському музично-драматичному імені Тараса Шевченка – «Енеїда» І. Котляревського; у Львівському першому українському для дітей та юнацтва – «Куди зникло море» за мотивами дитячої книжки М. та Т. Прохасків; у Рівненському академічному українському музично-драматичному – «Маруся Чурай» за романом Л. Костенко; у Чернігівському обласному молодіжному – «Крихітка Цахес» за мотивами повісті Е. Т. А. Гофмана.

ВІЗУАЛЬНІ МИСТЕЦТВА

У Національному культурно-мистецькому і музейному комплексі «Мистецький арсенал» 28 вересня стартував і триватиме до 29 жовтня *I Фестиваль молодих українських художників*. Засновник заходу – Міністерство культури України. Відкрили захід Міністр культури України Є. Нищук та організатори: генеральний директор НКММК «Мистецький Арсенал» О. Островська-Люта, генеральний директор Національного художнього музею України Ю. Литвінець. Програма Фестивалю, який проходить у форматі бієнале, складається з двох частин: конкурсні роботи молодих митців та виставковий проект авторитетних представників актуального українського мистецтва. До участі у заході за результатами конкурсного відбору запрошено 67 митців та мистецьких колективів із 394 заявок, які надійшли.

З 3 по 17 вересня на території острова Бірючий (Херсонська обл.) відбувся *XII Міжнародний симпозіум сучасного мистецтва VIRUCHIY* з щорічною темою «Біг по воді...». У резиденції взяли участь понад 30 авторів з України,

Росії, Італії та Німеччини, мистецтвознавці, куратори та арт-критики. Захід мав насичену лекційну програму, відбулись: презентація фестивалю "Конструкція" (Дніпро) від куратора Катерини Русецької, показ робіт учасників резиденції "НАД БОГОМ" (Вінниця) та SHISHAKIFEST, презентація підсумкового каталогу BIRUCHIY 016, а також 6-годинний модульний тренінг з практичною частиною з трьох частин команди "Inclusive friendly / Інклюзивно привітні" (Київ). Завершився симпозіум традиційною виставкою робіт, створених учасниками під час заходу.

Під гаслом «Зона турбулентності» пройшла 26–30 вересня *V Одеська бієнале сучасного мистецтва*. Міжнародний мистецький форум охопив усі найбільші виставкові майданчики міста: музеї, галереї, відкриті та альтернативні простори міста. Участь у заході взяло понад сто художників із 32 країн, як початківців, так і знаних митців. В експозиціях було представлено живопис, графіку, фотографію, інсталяції, відеоарт, digital art, mixed media тощо. Авангард сучасного українського мистецтва представляли Ю. Лейдерман, М. Кадан, А. Кахідзе, М. Куліковська, М. Шалений, Є. Білорусець, О. Харч. Також під час бієнале відбулись зустрічі з художниками, перформенс і кінопокази. Дискусійно-освітня платформа включала освітні програми, лекції та майстер-класи відомих митців, кураторів, критиків, істориків мистецтва. Зокрема, С. Браткова, Я. Грицака, О. Радинського, М. Рашковецького, Т. Тумасян, К. Тейлор та інших.

Вернісаж та церемонія нагородження переможців *I Української бієнале художньої кераміки ім. В. Кричевського* відбулися 22 вересня в Опішному Полтавської області. Захід започатковано Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному з нагоди 100-річчя заснування Української академії мистецтв та на пошанування одного з її засновників – першого ректора В. Г. Кричевського. Цьогоріч бієнале презентувала 103 твори 61 художника-кераміста з України, Білорусі, Польщі та Бразилії. Володарем гран-прі стала О. Безпалків за композицію «Хитка рівновага». Золоту нагороду здобула композиція без назви художника-кераміста О. Мірошніченка, срібну – І. Марко за композицію «Півонії», бронзову – А. Шкурпела за свічник «Відродження». Виставка триватиме до 1 березня 2018 р.

22 вересня в Малій галереї Мистецького Арсеналу відкрито *виставку-презентацію «0/1»* міжнародного мистецького об'єднання «KNO|Kyiv Non Objective», яке було засновано українськими художниками Т. Сільваші, Б. Губіанурі, О. Домбровською та С. Поповим у 2017 році. На виставці були представлені роботи художників із України, країн Західної Європи, Великобританії, США та Австралії, творча діяльність яких пов'язана із напрямом безпредметного мистецтва. У рамках заходу 24 вересня проведено дискусійну панель «Від "0,10" до "0/1": 100 років безпредметного мистецтва».

Креативна команда Elster Kreativagentur за підтримки КМДА і КП «Київський метрополітен» організувала у київському метрополітені першу в Україні міжнародну *арт-виставку соціальної направленості «Закохані в життя»*. Проект відбувся у рамках інформаційної кампанії «Київ –

європейський» та об'єднав навколо себе людей різних світоглядів та професій – креативників, стилістів, фотографів, флористів, декораторів, митців, візажистів, кухарів, операторів, спортсменів, і триватиме протягом двох місяців на станціях метрополітену: «Театральна», «Печерська», «Політехнічний інститут», «Поштова площа», «Арсенальна», «Золоті ворота».

«Чарівні казки» – тема цьогорічного *XVI фестивалю авторської ляльки «Ляльковий світ»*, що 22 вересня стартував у Львівському палаці мистецтв. До створення експозиції заходу долучилося кілька десятків авторів з усієї України, а також з Польщі та Росії. Виставка триватиме до 1 жовтня.

105-річчю від дня народження українського живописця, графіка Г. М. Глюка присвячено *Міжнародну науково-практичну конференцію „Гаврило Глюк і закарпатська школа живопису ХХ століття: унікальність, мистецьке та духовне сприйняття на фоні епохи”*, яка відбулася 27–28 вересня в Закарпатській академії мистецтв (м. Ужгород). У роботі конференції взяли участь 100 учасників: представники вищих художніх навчальних закладів України, Національної спілки художників України, Закарпатського обласного художнього музею імені Й. Бокшая, родина художника та закордонні гості – зі Словаччини, Угорщини, Китаю, Швейцарії тощо.

Протягом вересня у столиці експонувалися виставки: у Національному музеї Тараса Шевченка – «Фіксація мнимого» художників В. Сидоренка, М. Журавля, О. Тістола та інших; портретів та пейзажів Н. Чернової; у Верховній Раді України – художніх робіт сина І. Франка «Колесо історії Тараса Франка»; у Музеї сучасного мистецтва України – виставка родини Рапопорт-Файнерман-Агамян «Під абажуром»; у Національному заповіднику «Софія Київська» – робіт художників із Києва, Івано-Франківська та Запоріжжя «Софія – премудрість Бога»; у Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків – творів і офортів К. Калиновича; у Національному центрі народної культури «Музей Івана Гончара» – решетилівської вишивки Н. Іпатій «Білим по білому»; живопису Є. Світличного; фоторобіт П. Омельченка, Є. Омельченко, Н. Фардєєвої та інших, створена в рамках благодійного проекту «Роду древо» для багатодітних сімей; у Музей шістдесятництва – робіт художниці Л. Міненко «Серце Канівських гір», присвячена пам'яті М. Плахотнюка; у Музеї гетьманства – робіт Н. Павлусенко «Герої козацької України»; **у галереях, арт-просторах:** BARVY – фотографій П. Мазая; Bereznitsky Aesthetics – фотоколажів братів І. та В. Костенків «Сестри»; Dymchuk Gallery – робіт В. Уманенка «Платьопис»; Lera Letvinova Gallery – робіт понад 15 українських художників «1/5», присвячена річниці галереї; M17 Contemporary Art Center – «Земля як не / суб'єкт» – творів мистецької частини проекту «Земельна відповідь»; My Print Hub – фотографій А. Кореня «Nudenudeart»; Pavlovka ArtGallery – робіт В. Ключка «Злива»; Pizza Veterano – волонтерських робіт, які були написані в ході Волонтерського художнього марафону у майстерні М. Острогляд; Port creative hub – фотографій О. Канівець «Away from reality / Прочь от реальности» та синтетичні мальовничі полотна Є. Величева «Камера

спостереження»; SKLO – творів Д. Факш «Пейзаж на ніби», виставка-інсталяція Ю. Абрамової, І. Бендеровської, Т. Копитової та Є. Очередко «Грані»; Voloshyn Gallery – живопису, картин із текстилю та інтерактивна інсталяція А. Подерв'янської та Т. Русецької; Vozdvizhenka Arts House – робіт творчого об'єднання «12345678910» «Об'єкти для сидіння»; White World – робіт М. Журавля «Трансформації простору»; арт-просторі столичного ЦУМу – цифрового мистецтва «ПЕТЛЮК/РЯБЧЕНКО/САЙ»; Дукач – робіт А. Горської; Карась Галереї – робіт А. Блудова «Соціополіс»; культурній лабораторії Educatorium – живопису та фотографії Є. Чорного «Переходи»; Мануфактура – абстрактного живопису В. Чумаченка «37»; Триптих Арт – живопису В. Петрова «Маршрут-2»; фонді «Ізоляція» – міні-ретроспективи Р. Громова «Рецепт реальності» та робіт О. Ємченко (Клочко) у рамках проекту «Арт-Середа», фотографій І. Пап «Гра в минуле»; ХудГраф – фотографій учасника гурту «Даха Браха» М. Галаневича «Кілька обертів землі», фото і живопису О. та В. Придувалових «Зустріч»; Щербенко Арт Центрі – робіт Д. Галкіна «Відео»; Я Галереї – творів А. Миронової «Між штрихами».

У містах України розгорнуто виставки: у *Вінниці* – робіт І. Кравченко «Сонячні зустрічі»; живопису І. та О. Попенків «Краса кожної миті»; живопису М. Сілагіної «Таємничі знаки»; мікромініатюри С. Тетеріна; в *Івано-Франківську* – живопису В. Березного «Пошук творчості»; живопису Л. Медвідя «Відлуння»; графіки В. Дувірака і О. Заборського «Діалог: пропорція, симетрія, гармонія»; робіт місцевих фотографів «Сучасний портрет»; живопису І. Дацюк; керамічних робіт М. Мурафи; живопису О. Звягінцевої «За Україну, за її волю!»; у *Кропивницькому* – робіт В. та К. Немир; у *Львові* – ретроспективного живопису В. Риботицького; живопису Ю. Коха «Фактор Львова. Малярство»; робіт Н. Кадана «(не)означені»; живопису з клаптиків ковдри Д. Ківасьова «Країна загублених снів»; робіт А. Берези «Меланхолія. Nüzün»; Д. Загайської «Симетрія»; О. Дивиденка «Консерви»; у *Луцьку* – «О. Гайдучик. Ткацтво»; в *Одесі* – фотографій Л. Марущак «КРАЇНА: Я – земля»; у *Полтаві* – робіт Г. Зінківського «Автопортрети»; живопису, графіки, скульптури, кераміки, гобеленів, металопластики 75 художників під назвою «Полтавський вернісаж»; «Родинне дерево» родини Пілюгіних; в *Ужгороді* – іконопису, живопису, графіки П. Марінця «Життя іде...»; робіт А. Мошколи «Неоднозначність»; графіки В. Скакандія; декоративного живопису на склі І. Мезері; у *Черкасах* – робіт П. Солощенко; фотографій К. Друзя та А. Криворотова «Благословенні Богом українки»; у *Чернівцях* – закарпатських художниць під назвою „Верета” в рамках проекту „Мистецтво єднає Україну”; живопису А. Присяжнюка; картин та гобеленів Л. Кубай «Життєдайні джерела»; у *Чернігові* – живопису О. Вербицької та скульптури В. Дубового; фотографій М. Петренко.

У містах і селах України відкрито пам'ятники: композитору, співаку *Миколі Мозговому* – у Києві (скульптор – М. Іщенко, архітектор – Л. Малий); кошовому отаману війська Запорозького *Івану Сірку* – у Харкові (скульптор – О. Рідний); *Тарасу Шевченку* – у Глухові Сумської області (скульптори –

В. Биков, Е. Гурбанов); гранітне погруддя композитора *М. Леонтовича* – на подвір'ї Вінницького училища культури і мистецтв, яке має його ім'я.

Меморіальні дошки відкрито: поетові, громадському діячеві *Роману Лубківському* – на фасаді церкви в с. Острівець, що на Тернопільщині (автор – Ю. Олійник); письменнику *Олесю Ульяненку* — на приміщенні Центральної районної бібліотеки міста Хорол Полтавської області.

КІНОМИСТЕЦТВО. КІНОВІДЕОПРОКАТ

VII Міжнародний медіафорум Kyiv Media Week відбувся 18–22 вересня в готелі Hyatt Regency Kyiv. Цьогоріч у рамках заходу, окрім міжнародного ринку аудіовізуального контенту, участь в якому взяли 25 країн, пройшло 5 традиційних конференцій: *Format Show*, яка ознайомила з новими форматами ТВ шоу та серіалів з усього світу (всього було показано 57 прем'єр); «Кінобізнес: особливості, перспективи, можливості», на якій особлива увага приділялася розкриттю потенціалу та збільшенню привабливості України для зарубіжних кінематографістів та необхідних для цього законодавчих змін; *Pay TV in Ukraine*, присвячена питанням розвитку індустрії платного телебачення; «Телебачення як Бізнес», на якій обговорювалися актуальні проблеми галузі та способи їх вирішення, обмінювалися досвідом успішної реалізації медіа проектів; міжнародний форум з документальної копродукції *B2B Doc CoProduction Meetings*, Програму форуму доповнили круглі столи, форуми, майстер-класи, конференції та доповіді за участі експертів телевізійного і кінобізнесу світового рівня, представників державних органів кількох країн, керівників міжнародних індустріальних організацій і фондів та ін.

Вчетверте в Центрі Олександра Довженка з 28 вересня по 1 жовтня пройшов *Міжнародний фестиваль актуальної анімації та медіа-мистецтва LINOLEUM*. У конкурсну програму з понад 2 тис. заявок включено 250 короткометражних анімаційних фільмів з 20 країн світу. Вперше Національний конкурс, який складався з 18 фільмів та відео кліпів, було представлено окремо. Крім показів відбулась насичена освітня програма з 10 майстер-класів, лекції з анімації і медіа-мистецтва від професіоналів галузі, а для дітей – дитяча зона. Спільно з Національним центром Олександра Довженка проведено спеціальні покази до 90-річчя української анімації: вперше представлено «мультиплікати», фейлетони та рекламні кіноанонси 1929–1930-х років та єдині збережені перші звукові мультфільми 30–40-х років ХХ ст. «Тук-Тук і Жук» та «Лісовий договір». Переможцем Національної конкурсної програми стала робота С. Сантімова «*Eluvium – Регенеративна істота*».

У Херсоні 16 вересня завершився *XII Міжнародний фестиваль «Кінокімерія»*. Протягом 2 днів показано більш як 250 стрічок кіноаматорів з майже всіх областей України, а також із Грузії, Іспанії, Канади, США, Індії, Ірану, Киргизії, Білорусі, Болгарії, Казахстану та Сербії. Найкращими фільмами, створеними дитячими аматорськими студіями, стали стрічки «Історія театру» Харківської школи сучасних театральних сценічних спрямувань та

«Прогулянки пана Піпа» Дніпропетровського обласного дитячо-юнацького кіноцентру «Веснянка». Найкращим аматорським фільмом визнано стрічку «Золота рибка» Л. Соколової та Я. Салінської (с. Славгород Дніпропетровської обл.), а найкращим професійним некомерційним фільмом – стрічку М. Скоромохова, О. Петроченка «Електромен».

Врученням «Золотих літаючих слонів» закінчився *XI Міжнародний ВІННИЦІЯнський фестиваль комедійного та пародійного кіно*, що пройшов у Вінниці протягом 22 серпня – 08 вересня. Із 22 учасників з усіх континентів світу в номінації «відеокліп» найкращою стала робота Студії «Квартал 95» – «День Високомобільних десантних військ навпаки». У новій «місцевій» номінації «Шведінг», де вінницькі автори представляли свої ремейки на відомі кінострічки, перемогу здобув комедійний ремейк на оскароносний фільм «Титанік» команди «Paramamont».

IV Міжнародний дитячий кінофестиваль «NEXT», який відбувся в Одесі 8–9 вересня, відвідало близько п'яти тисяч глядачів. Серед них – діти з восьми міст України, які взяли участь у майстер-класах, спілкувалися з професіоналами кінематографа на творчих зустрічах, були глядачами показів нових вітчизняних фільмів: анімаційного «Мишко та Місячна Дзвінка», документального «Діксіленд» та ретроспективи стрічок Одеської кіностудії. На фестивалі було представлено 12 фільмів, створених дітьми для дітей. У конкурсі аматорських робіт представники професійного (дорослого) журі віддали перемогу кінострічці «Польоти фантазії» студії «Кіноспіраль» з Чернігова (режисери-сценаристи – О. Тригубенко, А. Лиходід). Найкращим анімаційним фільмом визнаний «Мишко та Місячна Дзвінка» (сценарист – Н. Гузеєва, режиссер – Л. Ткачикова).

Впродовж 26–30 вересня вдруге пройшов *Рівненський міжнародний кінофестиваль «Місто Мрії»*. Конкурсна програма заходу складалася з Міжнародної (повнометражне, короткометражне, документальне, студентське кіно та музичне відео) та Національної, представленої повним та коротким метром, а також новою номінацією «Рівне. Волинь». Участь взяли 100 із понад 250 надісланих фільмів різних жанрів із 47 країн світу, що розкривають суть видимих та прихованих сторін життя будь-якого міста: реального чи фантастичного, від великого мегаполіса до маленького містечка. Гран-прі здобула стрічка Анастасії та Марії Старожицьких «Війна химер».

Авторів важливих документальних фільмів останніх років про права людини зібрав *I Міжнародний фестиваль документального кіно про права людини Kharkiv Meet Docs*, який відбувся 29 вересня – 1 жовтня у Харкові. Програма фестивалю складалася із трьох блоків, у рамках яких пройшли покази фільмів, створених за участі митців України, Німеччини, Канади, Польщі, Естонії, Чехії, Латвії, Росії та інших країн, всеукраїнські та харківські прем'єри, авторські покази з дискусіями, ретроспективні покази класики радянського неігрового кіно, майстер-класи від найкращих спеціалістів світової документалістики. Під час заходу представлено низку українських документальних стрічок: «Школа № 3» Є. Сміт і Г. Жено, «Рідні»

В. Манського, «Живі» та «Головна роль» С. Буковського, «Герої не вмирають» Д. Коновалова.

90-річчю української анімації було присвячено *II Фестиваль анімації «Задзеркалля»*, який пройшов 9–10 вересня у Луцьку. Окрім переглядів мультфільмів, театральних постановок, концертів, під час заходу усі охочі могли дізнатися «кухню» мультиплікації: процес створення анімації зсередини, розвиток її від перших наскельних малюнків до сучасної 3D-анімації та віртуальної реальності. Професійні майстер-класи проводили відомі аніматори України та Польщі. На дитячій території відбувались майстерки з хенд-мейду із художньою студією «Вулик», де створювали пісочну анімацію, ліпили з глини та розмальовували фігурки головних персонажів фестивалю.

З метою популяризації сучасного українського кіно Державне агентство України з питань кіно спільно з київським кінотеатром ім. Т. Шевченка з 14 по 24 вересня у чотирьох містах України (Івано-Франківську, Хмельницькому, Кропивницькому, Черкасах) провели *I Фестиваль українського глядацького кіно «Obriy kino fest»*. Під час заходу відбулися покази стрічок, які зібрали найбільшу касу в кінотеатрах країни, а також кращих, на думку організаторів, документальних та художніх повнометражних фільмів року: «Микита Кожум'яка», «Гетьман», «Рідні», «Слуга народу – 2», «Чужа молитва». Пройшли творчі зустрічі з членами знімальних груп стрічок «Гетьман» та «Припутні», презентація нових вітчизняних кінокартин та майстер клас «Жанр у глядацькому кіно».

Вчетверте у Миколаєві 22–23 вересня відбувся *Фестиваль короткометражного кіно «Громадський проектор – 2017»*. Окрім показів конкурсної програми під час заходу пройшли творчі зустрічі, майстер-класи та презентації. Перемогу в номінації «Ігрове кіно» здобув фільм одеського режисера В. Занковського «Одного разу в Одесі». У номінації «Документальне кіно» перше місце посіла картина «Ленінопад» режисера С. Шимко з Черкас. У новій спеціальній номінації «Регіональне кіно» нагороду отримав В. Бігун з Тячева Закарпатської області з фільмом «Дума про сина» – документальною стрічкою про матір Г. Гонгадзе.

У столиці на території кіностудії FILM.UA 22 та 23 вересня проходив *фестиваль короткого метра «Де кіно. Епізод 2»*, який відвідало понад 9500 гостей. Програма заходу включала показ конкурсної програми та визначення переможців у 5-ти номінаціях, освітні заходи, лекції, майстер-класи, виступи популярних українських музичних гуртів. Всього було показано 54 короткометражки, обраних з понад 500 заявок. Володарем гран-прі фестивалю стала стрічка «Fingerman» І. Шоха.

Впродовж трьох днів учасники *Всеукраїнського фестивалю анімації «Равлик-фест»*, який вдруге проходив у Бердянську Запорізької області 15–17 вересня, не лише переглядали мультфільми, але й створювали їх у різних техніках (пластилін, папір, леґо...). Дорослі мультиплікатори на майстер-класах та лекціях ділилися своїми секретами створення персонажів, написання сценаріїв, малювання, розкадрування, фотографування та багато іншого.

3 вересня закінчився *мандрівний фестиваль документальних фільмів України та Польщі «Latra.doc»*, який проходив протягом липня-вересня у містах Луцьк, Червоноград, Кропивницький, Житомир, Запоріжжя й Умань. Всього було показано 12 документальних стрічок з Польщі та України, проведено 30 годин лекцій і зустрічей із 9 режисерами.

На Національній кіностудії імені Олександра Довженка урочисто відзначили *День українського кіно*. Вітчизняних кінематографістів з їх професійним святом привітали віце-прем'єр-міністр України П. Розенко, Міністр культури України Є. Нищук, н. а. України, кінорежисер, голова Національної спілки кінематографістів України О. Янчук та інші почесні гості та відомі діячі галузі кіно.

За значний внесок у розвиток українського кіномистецтва народній артистці України, лауреату Національної премії України імені Тараса Шевченка, Герою України А. Роговцевій присуджено *Державну премію імені Олександра Довженка*.

МУЗЕЙНА СПРАВА. ОХОРОНА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

1000-літтю першої літописної згадки про Софію Київську присвячувалася *IX Міжнародна науково-практична конференція «Софійські читання»*, яка проводиться раз на два роки і пройшла 21–22 вересня в Національному заповіднику «Софія Київська». Учасники з різних країн поділилися результатами останніх досліджень, обмінялися ідеями. На конференції працювали секції: пам'яткоохоронна та реставраційна діяльність; проблеми культурної політики; історія культури, мистецтвознавство; історія архітектури; історіографія, джерелознавство, археологія, музеєзнавство.

У Черкаському обласному художньому музеї з 5 по 6 вересня відбулася *V Всеукраїнська науково-практична конференція «Музей як візуальний текст культури»*. У заході взяли участь музейники-практики, мистецтвознавці, історики, культурологи, філософи, митці з більшості регіонів України. Така широка географія дозволила побачити регіональні особливості та тенденції розвитку сучасних музеїв та створити автентичний культурний портрет України, прослідкувати різні грані сьогодення українського мистецтва та музейної справи.

У рамках масштабного міждисциплінарного *«Проекту Енеїда»*, що до 29 жовтня триватиме у Національному художньому музеї України і присвячений поемі основоположника української літератури І. Котляревського, відбулися екскурсії, лекції мистецтвознавців та літературознавців, концерти, покази мультфільму «Енеїда», ArtPole «Безкінечна подорож, або Енеїда: мультимедійний колаж з елементами лекції, концерту та банкету» за участі Ю. Андруховича, М. Токар, В. Новожилова та vj-гурту CUBE, презентації каталогу виставки «Проект Енеїда» та книги Валерія Завершинського про кераміку Трегубових. Крім того, 22 вересня Міністр культури України, н. а. України Є. Нищук провів публічне читання цього прославленого твору у музичному супроводі на лютні керівника ансамблю давньої музики К. Чечені. Такий інтерактивний захід проведено у вітчизняному закладі вперше. А спільно з

Київським метрополітенем на два місяці синьою гілкою метро запущено мистецький потяг «Енеїда», у вагонах якого 50 інформаційних постерів знайомлять пасажирів з візуальною історією поеми.

Всеукраїнська програма Арсенал Ідей Україна стартувала у Харкові 7 вересня. Ініціатор заходу: Благодійний фонд «Мистецький Арсенал» та команда проекту «Арсенал Ідей». У рамках програми за 5 днів у Харкові було створено Простір Ідей Science&Museum – спільний проект Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Харківського літературного музею та Благодійного фонду «Мистецький Арсенал, у якому діти спільно з дорослими можуть здобувати нові знання через гру, творити та досліджувати. У результаті реалізації програми у музеях та освітніх закладах України на благодійних засадах буде створено інтерактивний простір для творчості, дослідництва та пізнання, що поєднає у єдиній освітній програмі мистецтво, науку, інновації. У межах програми пройшли тренінги для музейників з питань реалізації інклюзивних проектів, особливостей роботи з різними групами аудиторії, проектного менеджменту тощо.

З 12 вересня до 95-річчя Національного музею «Київська картинна галерея» та 200-річчя від дня народження видатного пейзажиста, засновника мариністичного живопису І. Айвазовського відкрилася *виставка «Геній і море. Традиції, пошуки, відкриття»*. Експонуються понад 50 творів живопису і графіки XVIII–XX ст. з колекції музею, які поєднані морською тематикою, світлини картин Айвазовського, втрачених музеєм під час Другої світової війни, експонати музею Шереметєвих: архівні матеріали, фотографії, предмети з військових кораблів XIX ст. та особисті речі морських офіцерів – сучасників І. Айвазовського. Виставка триватиме до 31 жовтня.

Фотодокументальна виставка «Перетинаючи київський Стікс» про долі розстріляних київських греків представлена на території Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили». Співорганізатор заходу – Київське міське товариство греків ім. К. Іпсіланті.

Більше 100 народних майстрів з Дніпра та області взяли участь у *святі «Музей: Етно Fest»*, яке просто неба відбулося на базі Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького 17 вересня. Під час заходу діяли майстер-класи з гончарства, плетіння, петриківського розпису тощо.

Протягом вересня у музеях України пройшли такі виставки: у Національному заповіднику «Софія Київська» – «Християнська спадщина нашої землі» – національні артефакти: натільні й нагрудні хрести, православні, католицькі й греко-католицькі вироби, культова пластика з Музею Хреста (Дніпропетровська обл.); у Вінницькому обласному художньому – творів П. Холодного «В ім'я України»; в Івано-Франківському літературному Прикарпатті – «Люди! Я ваш брат. Я для вас рад жити» (до 161-ї річниці від дня народження І. Франка); у Кіровоградському обласному художньому – фотографій «Храми Кіровоградщини – духовні скарби нашого краю»; у Волинському краєзнавчому – реконструйовані І. Погоржельською костюми заможної шляхти XVII ст. «Радзивіллівська колекція»; у Львівському художньо-

меморіальному О. Кульчицької – зарисовки народного одягу О. Кульчицької до 140-ї річниці від дня її народження; у Меморіальному будинку академіка Д. І. Яворницького (м. Дніпро) – «Михайло Грушевський: людина, вчений, будівничий нації» (з фондів Державного меморіального музею М. Грушевського у Львові); у Музеї народної архітектури і побуту у Львові ім. Климентія Шептицького – зразки давніх майстрів-шевців традиційного стягнутого і зшитого взуття українців «Якби мені черевики...»; у Закарпатському обласному художньому ім. Й. Бокшая – сакрального мистецтва «Твори іконопису XVIII–XIX ст.», присвячена Хрещенню Русі; у Чернівецькому обласному краєзнавчому – предметів етнографії Гуцульщини та картин з приватної колекції В. М. Захарчука «Буковинський розмай»; у Чернівецькому художньому – фотоматеріалів і спогадів людей, котрі під час Другої світової війни стали жертвами нацизму й були очевидцями масового вивезення на примусову працю та перебування в німецьких концтаборах, під назвою «Біль минулого в очах сьогодення»; у Шевченківському національному заповіднику – «Плідна співпраця: Іван Сорокопуд і Канівський історичний музей» (до 100-річчя від дня народження краєзнавця).

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

З нагоди *Всеукраїнського дня бібліотек*, який бібліотечна спільнота відзначила 30 вересня, у бібліотеках України відбулись урочистості та пройшли різноманітні культурно-мистецькі заходи. Основні святкові заходи за участі представників Міністерства культури України цього року відбулись у Національній історичній бібліотеці України.

«Бібліотека від ідеальної до ефективної» – тема *VIII Львівського міжнародного бібліотечного форуму*, який пройшов 13–16 вересня в рамках XXIV Міжнародного книжкового «Форуму видавців у Львові». У рамках заходу відбулись: міжнародна науково-практична конференція з актуальних проблем розвитку бібліотечної справи; студії «Бібліохакатон», «Бібліотеки і новинна грамотність», «Адвокація», «Освіта», «Технології», «Покоління Z», «Ефективна бібліотека=бібліотека ідеальна: невігдані історії», «Дизайн сучасної бібліотеки»; професійні дискусії «Тріада буття: видавництво, бібліотека, читач», «Академічна добросовісність: компетентності бібліотекарів»; дебати «Бібліотека знань vs бібліотека емоцій»; ярмарок ідей «Все про Європу в бібліотеках» та багато іншого. Всього проведено 22 заходи та понад 70 виступів відомих науковців та фахівців, представників різних бібліотек, видавництв та інформаційних центрів України, Хорватії, Польщі, Литви, Великої Британії, США.

У вересні в *Національній бібліотеці України імені Ярослава Мудрого* відбулись: виставка живопису Ю. Сторожевої «Любов до Батьківщини», фотовиставка «Київ в об'єктиві Романа Гінзбурга», ювілейний творчий вечір поета В. Дробота, відкриття 12 сезону Клубу шанувальників музики «Душу музикою омий», який присвятили видатному українському композитору В. Сильвестрову з нагоди його 80-річчя. 20–21 вересня пройшов *семіна*

«Основні напрями бібліографічної роботи: теорія і практика», під час якого обмінялися досвідом фахівці національних, наукових та регіональних бібліотек України. Крім того, проведено консультації, лекції, практичні заняття з бібліографічного опису, презентації бібліографічних посібників, книжкових виставок.

Всеукраїнський семінар-практикум «Сучасні тенденції розвитку краєзнавчої бібліографії в бібліотеках України» пройшов в Одеській національній науковій бібліотеці 21–22 вересня. Більше 50-ти фахівців з Києва, Запоріжжя, Миколаєва, Одеси, Сум, Харкова, Херсона, інших обласних та районних бібліотек України ділилися досвідом та обговорювали актуальні питання розвитку краєзнавчої бібліографії в Україні (стан та перспективи), використання краєзнавчих бібліографічних ресурсів, в т. ч. електронних, ефективного пошуку та обробки краєзнавчої інформації.

110-й річниці заснування Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К.А.Тімірязєва присвячувалася *науково-практична конференція «Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього»*, яка пройшла 12 вересня у цій бібліотеці. У заході взяли участь науковці, видавці, освітяни та працівники публічних, наукових бібліотек, у тому числі ВНЗ, з міст Києва, Хмельницького, Черкас, Вінниці та Вінницької області. Розглядалася низка питань, пов'язаних з подальшим функціонуванням бібліотек у реаліях ХХІ століття, наголошувалося на єдності традицій та інновацій як запоруки їх успішної діяльності.

На Вінниччині обговорили перспективи функціонування закладів культури в умовах децентралізації. У «Центрі розвитку місцевого самоврядування» 21 вересня відбувся *тренінг «Моделювання функціонування закладів культури в умовах децентралізації»*, на якому директором Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва Н. Морозовою висвітлено тематику діяльності бібліотечних установ як об'єктів децентралізації місцевого самоврядування.

15 вересня в Львівській обласній бібліотеці для юнацтва вдруге стартувала *Всеукраїнська акція «Читаки. Писаки. Малюваки»*, яка мала продовження 19 вересня в Державній бібліотеці України для юнацтва (м. Київ) та закінчилася 24 вересня у Бібліотеці імені Лесі Українки (м. Дружківка, Донецька обл.). У рамках заходу проведено низку круглих столів, під час яких письменники та художники ділилися своїм досвідом із молодим поколінням, обговорювалися теми єднання мистецтва і літератури, роль візуальної комунікації для виховання дітей, юнацтва, співпраці музеїв, видавництва, та бібліотек. Відбулися виставки та зустрічі з дітьми-авторами картин, намальованих за темами прочитаних книг.

У вересні своє 140-річчя від часу заснування урочистими заходами відзначила *Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка*.

Різними бібліотечними заходами відзначено ювілеї українських літераторів: 145-річчя від дня народження Б. Лепкого; 120-річчя від дня народження І. Микитенка; 110-а річниця від дня народження Олега Ольжича;

115-річчя від дня народження Ю. Яновського; 105-річчя від дня народження Д. Ботушанської; 100-річчя від дня народження М. Сивіцького; а також 155-річчя від дня народження американського прозаїка О. Генрі; 120-річчя від дня народження американського письменника, лауреата Нобелівської премії В. Фолкнера; 110-річчя від дня народження російського поета, перекладача А. Тарковського та ін.

ЛІТЕРАТУРА

З 18 по 22 вересня у Львові відбувся 83-й Конгрес Міжнародного ПЕН-Клубу. Тема цього річного Конгресу – «Відстоювання правди у добу пропаганди». Близько 230 письменників, поетів, перекладачів, журналістів, істориків, публіцистів та редакторів із 101-ї країни світу говорили про літературу, творчість та свободу слова. Під слоганом 83-го Конгресу ПЕН «Коли правда стає істиною» відбулися: засідання делегатів ПЕН-клубу, а також відкриті події, панельні дискусії, літературні читання, презентації та зустрічі. Було представлено постановку за п'єсою ув'язненого в Росії режисера, кримчанина О. Сенцова «Номери». З-поміж гостей заходу – сучасні українські письменники Ю. Андрухович, А. Курков, С. Жадан, О. Стяжкіна. Представники понад 70 країн написали рекомендації уряду України, аби той сприяв розслідуванню вбивств журналістів.

Під загальною темою «Точка творення» впродовж 13–17 вересня у Львові відбувся XXIV Міжнародний книжковий «Форум видавців у Львові», який відвідало понад 15 тис. осіб. У заході взяли участь видавці, книготорговці, автори, перекладачі, ілюстратори та просто поціновувачі книги. На книжковому ярмарку було представлено 265 видавничих та книготорговельних структур, поліграфічних підприємств, громадських організацій, фондів. У рамках Форуму відбулось 890 літературних, мистецьких, освітніх і соціальних заходів на 62 локаціях, в. т.ч. 223 заходи в межах 12 тематичних кластерів: «Філософія», «Креативні індустрії + Урбаністика», «Українська візуальна книга», «Мови та переклади», «Історія», «Non-fiction», «Наука і технології», «Освіта», «Бізнес, економіка», «Здоров'я», «Жінка в темі», «Кулінарія». Традиційно відбувся XII Львівський міжнародний літературний фестиваль, участь у якому взяли письменники з України та 24 країн світу. У межах Літературного фестивалю пройшла XXIII Церемонія вручення премії «Найкраща книжка Форуму». Спільно з Українською бібліотечною асоціацією був проведений VIII Бібліотечний форум, вшосте відбулась благодійна акція «Третій вік: задоволення від читання» з спеціальною програмою освітніх майстер-класів «Уроки третього віку» та геотуристичними турами з літературним акцентом. Найпопулярнішою серед відвідувачів стала 20-а «Ніч поезії та музики non-stop», яка пройшла в межах спецпроекту «Територія Свободи» і була присвячена 25-ти річчю встановлення дипломатичних відносин між Україною та США. Це поєднання найкращої поезії від іноземних та українських учасників Літературного фестивалю (понад 30 поетів з 11 країн) з прогресивною музикою відомих українських гуртів: «Діля», ZAPASKA&BeBoBul, «ГИЧ-оркестр» та

містично-психоделічні ZSUF & dr.Adam Nigredo. Під час Форуму відбулась презентація культурно-мистецького проекту «Під зорею Пінзеля», вперше було організовано телевізійний «Книжковий клуб Форуму видавців», де гості програми обговорювали актуальні та важливі книги сьогодення, їхню проблематику та авторів. Всього у рамках заходу пройшло 398 презентацій книг, зокрема вітчизняних авторів: С. Жадана «Інтернат»; Л. Дереша «Спустошення»; В. Шкляра «Троща»; Ю. Винничука «Лютеція» та інших. Окрім того, відбулось 190 автограф-сесій, 26 поетичних читань, 36 авторських зустрічей, 127 дискусій, 41 лекція, 39 майстер-класів, 7 творчих зустрічей, 11 круглих столів, 11 мультимедійних проєктів, 6 концертів, 5 театральних вистав, 4 кінопокази та 4 виставки.

У Чернівцях за участі українських та зарубіжних письменників пройшов *VIII Міжнародний поетичний фестиваль MERIDIAN CZERNOWITZ*. Цього року події було сфокусовано на інтернаціональний діалог як шлях вирішення конфліктів пам'яті. У рамках заходу відбулись дні поезії та музики, лекції та дискусії, презентації книжок та концерти, кінопокази та екскурсії по місту, парад поетів-учасників фестивалю та конкурс на найкращу молоду поезію України. Серед цікавинок – творчі вечори Д. Павличка та І. Малковича, нові музичні експерименти С. Жадана та Ю. Іздрика, дебютний проєкт «Міжрегіональна поетична сцена» та багато поезії від близько 80 європейських авторів.

Закриття *VII Міжнародного арт-фестивалю «Провінція біля моря»* відбулося 3 вересня в Одесі та у Чорноморську Одеської області. Протягом заходу, який розпочався ще 25 серпня, пройшли концерти, літературно-музичні вечори, майстер-класи, презентації книг, журналів та літературних проєктів України, Росії, Молдови та інших держав. Конкурсна програма цього року не проводилась. Подію відвідали відомі зарубіжні та українські літератори, видавці, редактори літературних журналів. Серед українських: Д. Бураго, Н. Вареник, В. Гутковський, В. Каденко, Ю. Ковальський, А. Костинський, О. Нікоф та інші.

Понад 50 авторів із 20 країн світу приїхали на *III Міжнародний літературний фестиваль (ILO)*, який пройшов в Одесі з 28 вересня по 1 жовтня. Україну представляли близько 20 письменників: Ю. Винничук, О. Герасим'юк, О. Дроздов, С. Жадан, А. Курков, М. Савка, І. Цілик та інші. Фестивальна програма включала авторські читання мовою оригіналу і в українському перекладі, творчі вечори з письменниками, круглі столи, дискусії. 30 вересня, в День святого Ієроніма (Міжнародний день перекладачів), у рамках українсько-німецького року мов, проведено заходи, присвячені художньому перекладу. Напередодні фестивалю відкрилась виставка, присвячена творчості та видавничій діяльності художника і поета Д. Бурлюка, на якій представили оригінальні рукописи його віршів, листи, малюнки, випуски журналу «Color and Rhyme», який він видавав у США, а також ранні й рідкісні футуристичні збірники з колекцій Є. Деменка, Є. Голубовського та Одеського літературного музею.

Традиційно у вересні в Музеї-садибі класика української поезії і перекладу Максима Рильського відбувся *XLIX Міжнародний літературний фестиваль «Голосіївська осінь»* за участі родини Рильських та їхніх друзів, провідних літераторів України, сучасних молодих поетів, перекладачів, науковців, які читали свої поезії, ділилися спогадами про Рильського та співали. Музей отримав у дар «Вибрані поезії» М. Рильського, видані у Львові 1940-го року, з дарчим підписом самого автора, сигнальний примірник укладеної онуком Рильського Максимом книги «Мудрості від Максима Рильського» та багато іншого.

На Чернігівщині, в містах Чернігові, Ніжині, Корюківці та в селищах міського типу Седнові, Куликівці і Варві, вдруге, з 18 по 22 вересня, пройшов *Міжнародний фестиваль інтеграції слова в сучасному арт-просторі «Литаври»*. У заході взяли участь більше 40 літераторів з Білорусі, Болгарії, Чехії, Польщі, В'єтнаму, Тайваню та України. Серед українських – Д. Іванов, М. Сидоржевський, М. Кіяновська, С. Борщевський та інші. Загалом у рамках фестивалю пройшло близько 80-ти заходів: читання поетичних творів в авторському виконанні, презентації перекладів та книг, тематичні обговорення, виступи музичних гуртів «Смоляни», «Запорізькі тулумбаси», «Артерія» та театру анімації «Малюнки світлом і поезія».

Літературно-перекладацький фестиваль TRANSLATORIUM вперше пройшов у Хмельницькому впродовж 29 вересня – 1 жовтня. Це проект перекладацької групи «VERВація». Всього відбулось близько 20 подій для 20 учасників із 5 міст України: лекції про художній переклад у літературі та кіно, літературні дискусії, воркшопи з поетичного перекладу, зустрічі з книговидавцями, поетичні читання та музичні вечірki.

180-ти річчю від дня першого виходу в світ альманаху «Русалка Дністровая» та 140-річчю від дня народження М. Леонтовича приурочено *V Міжнародне літературно-мистецьке свято «Русалка Дністрова»*, яке відбулося в Чечельницькій центральній районній бібліотеці Вінницької області. Захід зібрав митців слова, представників влади різного рівня та шанувальників поетичного слова. Серед них: н. а. України А. Паламаренко, письменники з Києва, Івано-Франківська, Львова, Одеси, Хмельницького і Вінниччини, творчі професійні й аматорські колективи. У рамках свята відкрито скульптурну композицію, яка складається з пам'ятників великому Кобзареві та героїні його поеми «Катерина» (скульптор М. Крижанівський), та презентовано 5 відновлений випуск «Русалки Дністрової».

У Вінниці назвали лауреатів 25-ї *Всеукраїнської літературної премії ім. М. Коцюбинського* за 2017 рік. Ними стали двоє літераторів з Вінниці: С. Татчин за збірку віршів «Пташка» у номінації «Художні твори» та Н. Доляк за книгу «Загублений між війнами: белетризований роман-біографія» у номінації «Науково-популярні твори».

АМАТОРСТВО. ПРОСВІТНИЦТВО

XXII Міжнародний літературно-мистецький фестиваль «Кролевецькі рушники» пройшов впродовж 27 вересня – 1 жовтня на Сумщині. У рамках фестивалю влаштували виставки кролевецького рушника, живопису та виробів ужиткового мистецтва, провели наукові конференції, майстер-класи з ткацтва та Міжнародний конкурс пісенної творчості «Мелодії вічності». Участь у заході взяли артисти та митці з України, Польщі, Естонії та Китаю.

16 вересня в Ужгороді пройшов *II Міжнародний молодіжний фестиваль «Краса навколо мене»*. Фестиваль під гаслом «Єдині в різноманітті» об'єднав близько 250 учасників з 13 країн світу, які презентували Закарпаттю свої культуру, традиції та частували стравами національної кухні. Україна запросила всіх охочих опанувати гончарство та мистецтво виготовлення ляльок-мотанок, а ще показала елементи лицарського двобою. У програмі заходу – концерт, багато цікавих виступів, презентацій та фаєр-шоу.

Впродовж 2–3 вересня у Тростянці Сумської області за підтримки Міністерства культури України відбувся *27 Всеукраїнський сільський фестиваль мистецтв «Боромля»*. Це єдине в Україні професійне сільське мистецьке свято, засновником і організатором якого є Асоціація діячів естрадного мистецтва України. Гран-прі фестивалю-конкурсу здобули: народний аматорський вокальний ансамбль «Лебедія» Лебединського районного будинку культури (Сумська обл.), народний аматорський інструментальний ансамбль «Ретро» Тростянецького районного будинку культури, зразкова вокальна студія «Перлина» Тростянецького районного Палацу дітей та юнацтва.

Пам'яті гончара зі світовим ім'ям, заслуженого майстра народної творчості України О. Ганжі було присвячено *I Всеукраїнський пленер гончарного мистецтва «Вікенд у Ганжі»*, який провели на батьківщині митця – у с. Жорнище Іллінецького району Вінницької області. Захід відвідали майстри гончарної справи з Вінницької, Полтавської, Київської, Львівської областей. Окрім концерту, відбулись майстер-класи та виставка-продаж гончарних робіт.

На батьківщині відомого українського поета-пісняря, з. д. м. України Д. Луценка, у Березовій Рудці Полтавської області, відбулося *XXVII Пісенно-мистецьке свято «Осіннє золото»*. У ньому взяли участь професійні та самодіяльні митці з усієї України: співаки, композитори, музиканти, вишивальниці, килимарниці. Понад 30 колективів з різних областей змагались у відкритому регіональному конкурсі дуетів, тріо, квартетів та вокальних ансамблів на краще виконання творів на слова Д. Луценка. Також пройшли виставки народних майстрів та місцевих художників. Головною подією заходу стало нагородження лауреатів літературно-мистецької премії ім. Д. Луценка «Осіннє золото». Її отримали: народний аматорський хоровий колектив апарату Верховної Ради України, композитор О. Швидкий, поет Л. Закордонєць, народний аматорський вокальний ансамбль «Джерело» Пирятинського районного Будинку культури (Полтавська обл.), співачки Н. Шинкаренко і К. Карасьова.

В областях протягом вересня пройшов ряд *фестивалів народної творчості*, де своє мистецтво демонстрували місцеві творчі колективи та майстри народної

творчості: у Рахові Закарпатської області – IV Міжнародний конкурс-фестиваль «Іван Попович збирає таланти»; у Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав», що на Київщині, – Всеукраїнський фестиваль майстрів «Переяславський ярмарок»; у Рубіжному Луганської області – XXII обласний фестиваль національно-етнічних культур «Сузір'я злагоди»; у Полтаві – I Етнофестиваль «Зберемося, роде!»; у райцентрі Гребінка та селі Мар'янівка, що на Полтавщині, – I Міжнародний фестиваль культури «Гребінчині вечорниці»; у Рівненській області: у м. Вараш – обласний фестиваль народної творчості та побуту «Барви Надстир'я», у с. Красносілля – обласний фестиваль народної творчості історії та побуту «Красносільські вітряки» та багато інших.

Міжнародний колективний проект «Вишиті сторінки альбому «Взори вишивок домашнього промислу на Буковині» Е. Кольбенгаєра зареєстровано у Книзі рекордів України як «найбільший вишитий літопис традиційного орнаментального мистецтва Буковини».

Матеріал підготувала

Соломка В. А., провідний редактор
відділу наукового аналізу
й узагальнення інформації
Інформцентру з питань культури та мистецтва

Комп'ютерне опрацювання та редагування **І. Г. Піленко**

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 1,74. Б/т. Зам. 121. Безплатно

НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ–1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12